

Дослідження проблем конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні

Монографія, що рецензується¹, є по суті першою роботою у вітчизняній правовій науці, в якій порушено проблему конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні. Конституція України 1996 р. кардинальним чином вплинула на взаємовідносини суб'єктів права шляхом зміни світоглядної настанови у співвіднесення пріоритетів за схемою «особа — суспільство — держава». Практика державного будівництва в Україні показала, що держава через Основний Закон сформувала нову світоглядну парадигму, в якій відчувається певна диспропорція між індивідуальними і публічними засадами облаштування суспільства, між правами і свободами людини і громадянина, з одного боку, та їхніми обов'язками — з другого. Ця теза в жодному разі не ставить під сумнів необхідність гарантувати права і свободи людини і громадянина. Втім, досягнення «режиму найбільшого сприяння» реалізації основних прав і свобод громадян з необхідністю вимагає відповідального ставлення громадян до виконання своїх обов'язків. Зазначені обставини ставлять перед вітчизняною наукою конституційного права завдання глибокого і всебічного розроблення основних обов'язків як самостійного політико-правового явища і водночас як важливої складової конституційно-правового статусу особи.

На жаль, у державознавчій літературі відсутні спеціалізовані за означеною проблематикою роботи. Звертає на себе увагу те, що автор не обмежився виключно рамками конституційного права, а вивчив і використав також праці вітчизняних і зарубіжних правознавців, політологів, філософів, які досліджували суміжні проблеми, близькі до теми монографії. Про це свідчить досить широка нормативна й емпірична база роботи, яка дозволила її автору сформулювати достатньо переконливі пропозиції і рекомендації. Автор використав маловідомі державознавчі першоджерела, зокрема праці С. Пуфендорфа, Н. Гредескула, П. Виноградова, а також зарубіжну монографічну літературу, конституційне законодавство, причому не лише чинне, а й таке, що має беззаперечну

¹ *Летнянчин Л. І.* Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: Монографія. — Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. — 256 с.

цінність в історичному плані. Саме такі вихідні позиції дали змогу послідовно і досить повно розкрити зміст теми, а в багатьох випадках повному висвітлити деякі її аспекти.

Монографія є логічно структурованою. У першому розділі досліджуються історико-теоретичні аспекти теми, зокрема поняття та соціально-правова природа конституційних обов'язків людини і громадянина, їх місце в структурі конституційно-правового статусу особи, еволюція конституційних обов'язків у світовій і вітчизняній політико-правовій теорії та практиці. Помітне місце в роботі посідає з'ясування значення конституційних обов'язків в умовах розбудови в Україні правової державності, формування громадянського суспільства.

Другий розділ монографії присвячено аналізу видового розмаїття конституційних обов'язків та механізму їх реалізації в широкому сенсі — розкриття реалізації конституційних обов'язків як процесу, їх гарантій та чинників, що впливають на реалізацію конституційних обов'язків.

Наукова новизна основних положень та висновків монографії полягає насамперед у тому, що вона є першим в Україні цілісним і комплексним монографічним дослідженням основних обов'язків людини і громадянина як системного конституційно-правового явища. Новаторським є й авторський підхід до вивчення означених проблем у контексті суспільно-правових перетворень в Україні, з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду у даній царині. На позитивну оцінку заслуговує комплексний розгляд визначеного кола проблем у світлі нового політико-правового мислення і під кутом розбудови в Україні правової держави, формування громадянського суспільства.

Зміст монографії в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Чітко виражено теоретичний підхід, зокрема вдало розроблені дефініції, класифікації і критерії дозволили автору аргументовано визначити власну позицію щодо багатьох дискусійних проблем правового регулювання та реалізації конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні.

До переліку позитивних якостей монографії, безумовно, слід віднести і те, що в ній міститься авторське бачення сутнісних ознак, змісту та системи конституційних обов'язків, а національна правова система розглядається в органічному зв'язку з міжнародним правом та іншими соціальними регуляторами (мораллю, нормами релігії тощо). Крім того, на істотну увагу і підтримку заслуговують такі висновки і пропозиції автора:

— визначення системи функцій конституційних обов'язків людини і громадянина: гарантуючої, обмежувальної, виховної та функції сприяння розвитку особистості;

— ґрунтовне дослідження еволюції конституційних обов'язків у світовій і вітчизняній політико-правовій теорії та практиці;

— висновок автора про діалектичний зв'язок між конституційними обов'язками людини і громадянина та основними функціями сучасної держави;

— оригінальний авторський варіант класифікації обов'язків людини і громадянина за різними критеріями: характером зв'язку особи і держави, сферами життєдіяльності особи, способом закріплення, функціональною спрямованістю, їх адресатами, характером здійснення, формою здійснення, а також характером забезпечення.

Крім того, принципове значення для юридичної теорії та практики має висновок автора про те, що співвідношення державних і особистих інтересів охоплюється не спрощеним поняттям переваги одного з них, а складним діалектичним поєднанням цих інтересів, яке враховує як пріоритет, так і паритет, баланс, узгодження, гармонізацію інтересів.

Науковий пошук оптимальних моделей співвідношення основних прав і обов'язків для сучасної України привів автора до цілком обґрунтованого висновку про те, що основними вимогами при встановленні законодавцем конституційних обов'язків мають бути: 1) обумовленість змісту та кількості основних обов'язків конкретно-історичними обставинами, традиціями, ментальністю народу, рівнем правової культури і правосвідомості, станом законності і правопорядку в державі; 2) спрямованість на збалансованість інтересів конкретної людини з інтересами інших людей; 3) необхідність забезпечення справедливого балансу приватних та публічних (державних) інтересів. Бажано, аби зазначені вимоги дійсно слугували політико-правовим орієнтиром для українського законодавця при регламентації конституційних обов'язків людини і громадянина.

Однак, як і при дослідженні будь-якої складної і нової теоретичної проблеми, в монографії містяться певні дискусійні положення. Зокрема, спірним видається твердження автора про те, що характерною рисою юридичної природи основних обов'язків є те, що вони являють собою «морально-етичні вимоги суспільства до людини», що в основі конституційних обов'язків лежить лише «загальнолюдська, християнська мораль, яка закладена в «Десяти заповідях Божих» і знайшла своє відображення у Французькій декларації прав і обов'язків людини і громадянина 1795 р.».

Позиція автора щодо збільшення кола обов'язків виглядає дискусійною, проте є обґрунтованою, і тому має право на існування, як і інші його оригінальні підходи. Без сумніву, монографія Л. І. Летнянчина зацікавить фахівців у галузі теорії держави і права, конституційного права, викладачів і студентів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів.

О. Петришин, віце-президент АПрН України,
академік, доктор юридичних наук, професор,

В. Колісник, доктор юридичних наук,
професор